

Antika v dokumentech, II — Řím. Redigovali *Julie Nováková* a *Jan Pečírka*. Praha 1961. Stran 668.

Když vyšla roku 1959 *Antika v dokumentech, I — Řecko*, uvítal jsem ji (SPFFBU, E 5, 1960, str. 129 n.) především jako knihu nanejvýš potřebnou pro vysokoškolské studenty historie, a v podstatě totiž stanovisko mohu zaujmout i vůči svazku II, jenž je věnován římským dějinám. K oběma dílům nezůstala sice chladná ani širší čtenářská veřejnost, ale pokud se čtenář antiky těšili jen na krásnou literaturu, musí být v tomto směru zejména svazkem II zklamáni. Tento svazek totiž obsahuje vskutku většinou jen dokumenty, kterým může ze zájmu ze širší veřejnosti přijít na chuť namnoze jen ten, kdo má o římskou historii hlubší zájem. Autoři, kteří na této chrestomatii pracovali, se totiž nesnažili vybrat nějaké poutavé ukázky z literárních pramenů, nýbrž vybírali s plnou vědeckou odpovědností takové doklady, které velmi pěkně dokumentují to, k čemu se v marxistickém zpracování římských dějin dospělo. Pravím, že dokumentují, neboť chtěli-li by snad někdo užívat této chrestonomie jako dějepisné učebnice, tj. číst po ní, aby její jednotlivé dokumenty nahrazovaly vědecké zpracování dějin, přistupoval by k ní ovšem také s neoprávněnými nádejmi. Tato chrestomatie totiž správně předpokládá aspoň jakous takous znalost anebo současně užívání takové knihy, jako jsou např. Maškinovy *Dějiny starověkého Říma*; vždyť její autoři, kteří sledovali při své práci jednak cíle vědecké, jednak cíle pedagogické, chtějí tímto svým dílem studium římských dějin pouze místy zkonkretizovat a celkově prohloubit a podepřít nejzávažnějším materiálem z literárních textů, nápisů i papyrů. A této mety svým výběrem, promyšleně sestaveným, plně dosáhli.

II. svazek *Antiky v dokumentech* se začíná výňatky z literárních děl, hlavně řeckých, ve kterých jsou zprávy o nejstarších dějinách Itálie (str. 7—15), a aniž se pak věnuje nějaká zvláštní pozornost starým římským bájím o římských králech, podávají se hned doklady toho, v jakém společenském zřízení v době královské Římané žili (str. 19—30). Vývoj společnosti v době republikánské je rozdělen do tří částí: raná římská republika až do ovládnutí celé Itálie Římany (str. 33—64), rozkvět římské republiky a římská expanze ve Středo-moří (str. 67—123) a krize a pád republikánského režimu (str. 127—277). Z císařské doby je nejvíce stránek věnováno prvnímu století principátu (str. 281—352), méně místa už zabírá 2. stol. n. l. (str. 355—409) a krize římské říše ve 3. stol. n. l. (str. 413—437); teprve dokumenty z dominátu, tj. ze dvou posledních století antiky, jsou zase četnější (str. 441—549).

Veelku 403 dokumenty osvětlují vývoj římské říše od jejích počátků až do konečného rozkladu její západní poloviny a podávají svědectví o růstu výrobních sil i o rozvoji výrobních vztahů, tj. o postupném rozvoji otrokářského řádu, o jeho pozdější stagnaci a konečné krizi, přičemž je značná pozornost věnována literatuře právníce. Ale ani ideologie a otázky politické a správní nejsou ponechány stranou, třebaš spočívá těžiště chrestomatie právem v dokladech rázu hospodářského a sociálního. Přesto však mám za to, že zejména v oddílu věnovaném dominátu neměli autoři zcela opominout vztahy mezi římskou a perskou říší. Také mne při četbě tohoto oddílu udivilo, že nebyla vybrána ani jediná ukázka z velmi obsáhlého díla Libaniova.

Jako přídatek je připojen oddíl o pravěku Československa podle antických písemných zpráv (str. 553—605), jenž obsahuje ve svých 63 dokumentech všechny nejdůležitější zprávy o našem území ve starověku a o bojích Římanů s lidem, který u nás tehdy sídlil.

Rejstříky a seznamy s připojenými nejnnutnějšími vysvětlivkami knihu uzavírají (str. 607 až 653).

Proti I. svazku *Antiky v dokumentech*, do něhož bylo pojato poměrně mnoho ukávek z textů do češtiny již dříve přeložených, dávali autoři při sestavování svazku druhého přednost spíše textům, které do češtiny ještě nikdy přeloženy nebyly. A také to je chválehodné. Avšak i to málo, co již v českém znění dříve vyšlo, přeložila Nováková — stejně jako ve svazku prvním — znovu. Jistě k tomu měla své důvody, ale zůstala nám v poznámkách dlužna vysvětlení tam, kde nějaké místo jinak pojímá. Mám konkrétně na mysli Tacitovu větu (Ann. XIV, 44,3) *caritatenque dominorum statim acciperent (scil. servi)*, jejíž překlad (str. 330) „a dostávalo se jim lásky pánů hned (odmalíčka)“ se mi nezdá tak přesvědčivý jako překlad Minaříkův (Na vrchole císařství, Praha 1949, str. 248) „a hned od dětství vnímali lásku k pánům“. Mám totiž za to, že genitiv ve výrazu *caritatenque dominorum* je třeba chápat jako předmětový, a nikoli jako podmětový. K nedopatření pokud jsem si všiml, došlo pak na str. 355, kde je Eutropiův údaj *decies centena milia passuum* (VIII 2) omylem přeloženo „milion mil“ místo „milion dvojkroků“ nebo „tisíc mil“.

Velmi těžký úkol měla Nováková jistě při překladu několika stránek ze spisu *Notitia dignitatum*, jenž obsahuje soupis hodností a titulů za pozdního římského císařství (str. 466

už 472). Mně osobně je líto, že jsem přišel se svým článkem *Jak psát vlastní jména a hodnosti v překladech děl z konce antiky* (Zprávy Jednoty klasických filologů, II, 1960, str. 72 až 77) pozdě, takže překladatelka na něj nemohla prakticky reagovat a dát mi tak najevo, co z mých návrhů pokládá za vhodné a co nikoli. Neslušelo by se ovšem srovnávat tu naše různá řešení — já sám jsem již ostatně některé své původní návrhy pozměnil — ale přesto se nemohu zdrzet poznámky, že příliš doslovný překlad některých hodností (např. komes pro nejsvětější výdaje, představený nejsvětějšího příbytku, maršál pečoty na místě, „domácí“) ke srozumitelnosti nijak nepřispěje. Pokud by se čtenář poučil o těchto hodnostech v seznamu úředních termínů (str. 632—642), bylo by snad české vyjádření té které hodnosti jen věci více méně formální, ale právě hodnosti užívané za dominantu jsou v tomto seznamu často opominuty. Vždyť přihlédneme-li jen k úřadům tehdy nejvyšším, hledáme tam marně jak „představeného nejsvětějšího příbytku“ (*praepositus sacri cubiculi*), tak např. také „představeného císařských úřadů“ (*magister officiorum*).

V seznamu úředních termínů jsou mimoto sice dobře a výstižně komentovány úřady a hodnosti z doby republikánské a z principátu, ale pokud jde o dominantu, jsou tam i po této stránce některá drobnější nedopatrění a nejasnosti. Nelze např. souhlasit s tím, že byl *quaestor sacri palatii* (str. 639 n.) jednak v Římě, jednak v Konstantinopoli, neboť to byl člen císařské rady a musil být proto na císařském dvoře; a za dominantu císař již v Římě nesídlil. Také prefektové pretoria a prefektury nebyly za dominantu vždy čtyři (str. 638); ve 4. století byli většinou jen tři.

Značné výhrady mám k přepisu vlastních jmen, při němž se překladatelka přidržovala nových Pravidel českého pravopisu příliš křečovitě (srov. str. 608), takže užívá jednak podoby počeštěné u jmen známějších (např. Kato, Dioklecián, Traján), jednak podružje psaní původní u jmen méně známých (např. Calpurnius, Equitius, Tuditanus). Avšak co jí vedlo k závěru, že jsou u nás známější např. jména Karakalla a Karausius než např. jména Camillus, Commodus a Carus, nemohu pochopit. A jak neorganicky vypadá např. Aelius Hadrián Antoninus! Nehodlám tu polemizovat, ale pokládám za svou povinnost říci, že je takovýto způsob psaní jmen ve vědecké knize zcela pochybený zejména z hlediska pedagogického a že se jím ani širší veřejnosti nijak k lepšímu pochopení textu nepřispěje.

Ve II. svazku Antiky v dokumentech je přeloženo, jak jsem již připomenul, nemálo římských zákonů. Jejich výběr byl proveden uvážlivě a vhodně a také jejich překlad je jasný a výstižný. Ale přece jen musím uvést jednu kritikou námítku, a to pokud jde o datování zákonů ze 4. a 5. století n. l. Každá tehdejší císařská konstituce, jež měla platnost zákona, se totiž končí údajem, kterého dne a za čí konsulátu byla vydána nebo vyhlášena. Náš letopočet udávají autoři Antiky v dokumentech vždy nad překladem a nezdědká tam uvádějí i více možností. V takovémto případě se bude asi každý čtenář domnívat, že je sporné datování toho či onoho konsulátu, ale zde upadnou vyjma dokumenty č. 331 a 337 do omylu. Pochybnosti o správném datování v Kodexu Theodosiově nebo Justinianově jsou totiž nejčastěji způsobeny tím, že se datum dole uvedené neshoduje s úřední dobou toho úředníka, kterému je v záhlaví ta která konstituce adresována, anebo že není datum ve shodě s uvedeným místem vydání. Uvedu zde aspoň jeden příklad. Na str. 543 je přeložena konstituce (Cod. Theod. XVI, 10,4) obsahující příkaz zavřít svatyně tzv. pohanských bohů. Datování zní takto: „Dáno o prosincových Kalendách za konsulátu Augustů, za 4. Konstantiova a za 3. Konstantova“. Nad překladem je však uvedeno: „1. prosince r. 346 nebo 354 nebo 356 n. l.“ Avšak co způsobilo tyto pochyby, není již vysvětleno. Správné by měla být připojena poznámka, že týž zákon datuje Kodex Justinianův (I, 11,4) *Constantio A. VII et Constante (scil. Gallo) III cons.*, tj. do roku 354, ale poněvadž byl adresát této konstituce, Taurus, prefektem pretoria Itálie až po roce 355, mají někteří badatelé za to, že byla ona konstituce vydána až roku 356 (*Constantio A. VIII et Iuliano C. cons.*).

Na obdobné chronologické problémy, aniž je jejich podstata vysvětlena, narazí čtenář ještě u dokumentů č. 314, 323, 342 a 343. Mimoto se neudává, proč se bere v pochybnost datum dokumentu čis. 309, 333, 362, 363, 382, 395 a 396, aniž se vysvětluje, jak lze doplnit datum u čis. 360.

Poznámky pod čarou jsou věcné. Postřehl jsem v nich jen dvě nepřesnosti na str. 328. Je-li Paulinus, jemuž byl u příležitosti jeho konsulátu psán Pliniův dopis IX 37, totožný s M. Lollim Paulinim, má být v poznámce 131 uveden rok 94 n. l. a v poznámce 132 má být vysvětlivka, že nastoupil svůj úřad o Kalendách květnových, a nikoli lednových, neboť M. Lollius Paulinus nebyl tehdy *consul ordinarius*, nýbrž *consul suffectus* (srov. A. Degrassi, *I fasti consolati dell' impero romano*, Roma 1952).

S velkou znalostí byl proveden také výběr 78 ilustraací. Redakce však měla dát připravit plán Konstantinopole na str. 482 v tom smyslu, aby byly francouzské titulky nahra-

zeny českými; tento pláněk byl totiž — asi nedopatřením — otištěn z některé francouzské publikace beze změny.

Při celkovém hodnocení knihy mohou jen znovu opakovat, že byl výbor pramenů k římským dějinám pořízen vskutku tak, jak to marxistické studium těch dějin vyžaduje, a že jde tedy o dílo zdařilé a užitečné.

Josef Češlu

Antická kultura (Malá moderní encyklopedie, sv. 24). Praha, Orbis, 1961. Str. 373.

Autorský kolektiv pracovníků katedry věd o antickém starověku Karlovy university v Praze (B. Borecký, J. Burian, J. Frel, J. Janda, E. Kanínková, J. Pečírka, L. Varel) chce v této publikaci přiblížit nejširším vrstvám čtenářů dědictví antické kultury a zároveň opravit různé nesprávné názory vedoucí k nekritickému idealisování. V jednotlivých státech, věnovaných dějinám, literatuře, filosofii, náboženství, umění a dědictví antiky, ukazují autoři historickou podmíněnost antické kultury, která nevyvrstává izolovaně, jak se to mnohdy tradovalo, ale v závislosti na hospodářských a společenských poměrech své doby.

Jednotlivé výklady plní dobře své informativní poslání, i když pro omezený rozsah publikace bylo nutno některé věci až příliš zestručnit. Kapitola o řeckých dějinách ukazuje aspoň ve stručném přehledu vývoj ve východním Středomoří, který předcházel vzniku řecké kultury, a nahrazuje tak samostatný výklad o zemích východního Středomoří, který by sice publikací zvětšil, ale čtenáři by ho jistě uvítali. V kapitole o římských dějinách autor někdy až příliš zdůrazňuje hypotetičnost výkladu počátečního období římských dějin.

V obou kapitolách o literatuře přiměl autory nedostatek místa k tomu, aby se omezili jen na tzv. „krásnou literaturu“. Zatímco výklad o řecké literatuře je podán celkem rovnoměrně, rozvržení kapitoly o římské literatuře vyvolá jistě námitky tím, že je tu dávana příliš přednost dřívějším čítankovým autorům z období republiky a prvního století n. l. Celá literatura závěrečného období římské literatury, počínaje 2. stol. n. l., se tu omezuje na autory Latinské anthologie, kterým jsou věnovány 2 řádky, na Ammiana Marcellina, kterému jsou věnovány rovněž dva řádky, což je v každém případě málo, na Boethia (1 řádek) a na Apuleia, kterému autor věnuje asi půl stránky. Tak se podařilo autorovi — i když asi neumyslě — vyvolat dojem, že římská literatura končí prakticky Tacitem. Podobné námitky by bylo možno vznést i proti kapitole o antické filosofii, i když Jereos z ní najdeme už v části věnované literatuře.

Velmi pěkná a jasná je proči tuto kapitola o náboženství, která ukazuje náboženství jako společenský jev, který procházel změnami spolu se společností, ve které existoval. K této kapitole je přidán i stručný přehled hlavních křesťanských autorů, a tak se aspoň částečně nahrazuje jeden z nedostatků oddílu o římské literatuře.

Dobrou informaci poskytne i kapitola o antickém umění, provázená ilustracemi a nákresy. Kladně lze hodnotit i poslední kapitolu o dědictví antiky, kde se sleduje vliv antiky na středověk a novověk a kde se ukazuje, že ani dnes není antika mrtvá, ale že má při správném chápání stále co říci.

Knihla je uzavřena encyklopedickým heslem, informací o autorech, seznamem nejdůležitějších překladů z antických literatur, stručnou bibliografií a rejstříkem. Lze říci, že i přes některé své nedostatky může vyvolat v širokých masách čtenářů zájem o antiku a pomoci k jejímu správnému pochopení.

Zdeněk Zlatuška

Plátón. Zákony. Přeložil a poznámkami opatřil František Novotný, úvodní slovo napsala Jiřina Popelová. Nakladatelství CSAV, Praha 1961, str. 373.

Překladem Zákonů ukončil František Novotný překlad celého Platonova díla. Není to událost v naší klasické filologii běžná, aby se překladateli podařilo přeložit rozsáhlejší literární odkaz některého antického pisatele. Tuto okolnost je nutné zvláště zdůraznit, abychom si dosah těchto Platonových překladů náležitě uvědomili. Překlady Fr. Novotného přispěly značnou měrou k vytvoření dalších čtivých překladů děl antických filosofů tím, že se tu ustálily jisté výrazové prostředky a termíny. I když neobvykle některých nově vytvořených slov odradila zvláště ty, kdož nepronikli hlouběji do myšlení antiky, od jejich užívání, pak přece jen měla tato Novotným nově utvořená slova (např. srduost pro *epithymia*) aspoň ten význam, že ukázala na to, že dosavadní český ekvivalent neodpovídá řeckému obsahu. To je zvláště zjevné u překladu *areté*, kde Novotný zdáříle uplatnil české slovo zdatnost.